

D. MOLNÁR ISTVÁN
**Költő, drámaíró, egyházi
 és rendszerváltó**

II. rész

A pápa vilásképe

II. János Pálnak a római katolikus hagyományhoz való viszonyát sajátos kettősség jellemezte. Az egyház tradicionális pompakedvelése távol állt tőle, de erkölcsi tanítása konzervatív volt. Az élet védelme érdekében ellenezte a halálbüntetést, az abortuszt, a fogamzásgátló eszközök használatát, az eutanáziát és az azonos neműek házasságát. Indokoltak tartotta a papi nőtlenséget. Bocsánatot kért az egyháza által elkövetett bűnökért. Fájlalta, hogy a fejlett Nyugat egyre kevésbé tartja fontosnak a házasságot, a családot. Sokat tett a különböző népek és vallások közötti közeledésért. Ökumenizmusra törekvésért igazolja Svideroschi *Levél egy zsidó barátomhoz* című könyve is (1993), amely Wojtyła ifjúkoráról és a zsidósághoz fűződő viszonyáról szól. Mint a béke híve, tiltakozott minden háború ellen. Aggasztotta a gazdasági és politikai szempontból hátrányos helyzetben élők, a társadalom perifériájára került emberek helyzete. Nemcsak a „létező szocializmust” bírálta, hanem látta a kapitalizmus hibáit is, az ipari társadalom morális kiüttlanságát, az értékvesztést. A szociális piacgazdaság és a demokratikus többpártrendszer mellett foglalt állást. Szorgalmazta a keresztény gyökerek említését az Európai Unió alkotmányában – sikertelenül, mert helyette az emberi jogok követelése került bele.

Breviáriuma arról tanúskodik, hogy sokféleképpen nyilatkozott meg az emberi szellemről, mindig nagy összefüggésekben gondolkodva. Hangsúlyozta: „A kultúrának általában és az egyes kultúráknak is alapvető feladata a nevelés. A nevelés lényege pedig az, hogy általa az ember [...] ne csak egyre többet »birtokoljon«. [...] A kultúra mindig magában foglalja az ember bizonyos tiltakozását az ellen, hogy létét pusztán dologi vagy tárgyi szintre redukálják.”¹ Úgy vélte: „Civilizációnk több szempontból is beteg, és mély változásokat okoz az emberben. [...] Azért, mert társadalmunk elszakadt az ember teljes igazsá-

gától, attól az igazságtól, hogy a férfi és a nő *személy* [...] A dolgok legmélyén a kultúra mély válsága húzódik meg, amely megkérdőjelezi a tudás és az etika alapjait. s egyre nehezebbé teszi az ember megértését, valamint kötelességeinek és jogainak világos felismerését.”² Aggódott a globalizáció, a közeli jövő miatt: „Ha a technikai eszközöket nem a pusztá hasznosságát felülmúló *célra rendeltség* vezérli, nagyon hamar embertelenné, sőt az emberi nemet elpusztító erővé válhatnak.”³ [...] Napjainkban a világ az életért vívott küzdelem óriási harcterévé vált. Szüntelen harc dúl az élet és a halál civilizációja között. Ezért olyan fontos, hogy építsük az »élet kultúráját«. Alkossunk olyan kulturális műveket, mutassunk fel olyan példaképeket, amelyek az emberi élet nagyságát és méltóságát hangsúlyozzák! Alapítsunk tudományos és oktató intézményeket, amelyek igaz képet nyújtanak és terjesztenek az örök emberi értékekről, a házastársi és családi életről!”⁴

Filozófusként és teológusként vallotta: „Két megismerési rend létezik: az ész és a hit rendje [...] Amikor az ész és a hit látszólag szembekerül egymással, akkor minden bizonnyal vagy a kulturális tevékenység, vagy a hitből táplálkozó reflexió túllépte saját illetékességi körét, nem vette figyelembe saját mód-szere követelményeit.”⁵ Le sem tagadhatta volna, hogy író is: „Hogy miért viselkedik az ember [...] annyira értelmetlen, oktalan módon? Ez izgalmas alapkérdés, érdekfeszítő etikai és antropológiai lét-probléma. [...] Azt hiszem, a világirodalom jó része ezzel foglalkozik.”⁶ Világnézeti alapvetését így fogalmazta meg: „*Kezdetben volt az Ige, és minden Átala lett, minden, amiben élünk, mozgunk és vagyunk. [...] Az örök Ige mintegy a láthatatlan küszöb-be mindannak, ami létezett, létezik és létezni fog [...] – ezen a küszöbön túl kezdődik a történelem!*”⁷ Gondolatainak magyar nyelvű válogatása ezekkel a mondatokkal zárul: „Ma már szinte az egész világ minden népe Krisztus születésétől számítja az időt [...] Az időnek azért van értelme, mert az Örökkévaló belépett a történelembe, és velünk marad örökre.”⁸

2 *Uo.*, 79.

3 *Uo.*, 82–83.

4 *Uo.*, 113–114.

5 *Uo.*, 86–87.

6 *Uo.*, 88.

7 *Uo.*, 120–121.

8 *Uo.*, 122.

1 *Szent II. János Pál pápa breviárium*, szerk. KONCZ Éva, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, é. n. (4. kiadás), 15.

Wojtyła irodalmi munkássága

A költő Wojtyła első verse 13 éves korában jelent meg egy krakkói hetilapban – tudjuk meg Krzysztof Dybciak irodalomtörténésznek a sokoldalú alkotó 1998-as, lengyel és angol nyelvű krakkói kötetéhez írt utószavából.⁹ 1939 tavaszán készült el a *Księga Słowiańska*, azaz *Szláv Könyv* című verseskötete. *Reneszánsz zsolttárként* is emlegetik, ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a híres XVI. századi költő, Jan Kochanowski (1530–1584) *Dávid zsolttárai* címmel adott ki latin mintára készített parafráziskönyvet. Wojtyła kötetében hangsúlyos a reneszánsz kori életérzés kifejezése, a létezés, a természet és a vele harmonikusan együtt élő ember dicsérete. Elsőéves egyetemistaként nemzete hagyományainak különböző áramlatait ötvözte: a hazai, még pogány gyökerű szlávsgot, a nyugati kereszténység értékeit és az antik hagyományokat. A lírai én „szláv trubadúr”, aki dicséri az idealizált szláv lelket, de már keresztény értékeket vall. A lengyelség és a kereszténység kifejeződése itt szorososan összekapcsolódik. Tegyük hozzá: ez a lengyelség nyugati szláv, a kereszténység is nyugati, katolikus.

Háború előtti költészetének tanúsága szerint a szabadsághoz hasonló alapvető érték a szépség és a szeretet. Ezt példázza egy 1939-ben keletkezett verse: „Fehér sírodon / fehér virágok élete virít – / ó, hány év telt már azóta / nélküled – mennyi, mennyi év! // Oly sok esztendeje bezárult / – fehér sírodon / fent mintha magasodna valami – / valami, mint a rejtelmes halál. // Fehér sírodon, / ó, Anyám, halott Mindenem – / fiúi szeretetemnek / imája: / Adj, Uram, örök nyugodalmat neki –”.

Pappá szentelése után már álneveket használt, sőt – ahogy fordítója, Balássy László kiemeli – „írói tevékenységét igen szigorúan eltitkolta, [...] arról csak barátainak, munkatársainak [...] szűk köre tudott, és számos alkotását később sem engedte kinyomtatni.”¹⁰ „A művészi alkotás – vallotta – mindig váratlanul születik [...] Az ihlet a Lélek titka. Soha nem világos, mi készíti a költőt a vers megírására. A költői alkotás az írónak mindig meglepetés, amelyet pontosan csak annak megírása után tudatosít.”¹¹ Balássy hang-

súlyozza: Wojtyła versei nem könnyűek, többszöri, figyelmes olvasás után válnak igazán érthetővé.¹²

A háború után megjelent első irodalmi műve a *Pieśń o Bogu ukrytym* (1946), vagyis *Dal a rejtett Istenről*. Ezt hamarosan nagy terjedelmű költői szövegek követték, amelyeket a hatalomtól kevésbé függő katolikus folyóiratok közöltek. A szépirodalmi munkásságát tárgyaló internetes oldalon olvasható Wojciech Natanson kritikus véleménye, amely szerint 30 éves korában már „kész költő” volt, tudta, mit akar az irodalomtól, volt egyéni költői nyelve és saját megválaszolendő problémái.¹³ Dybciak megállapítja: „Az ő alkotásai többnyire terjedelmes megnyilatkozások [...], tele filozófiai és teológiai kifejezésekkel, problematikájuk mások számára is fontos, pontosan kifejtett, ami nem jelent teljes érthetőséget és könnyű befogadást, mivel az elmélkedések anyaga titokzatos, és a kifejezhetőség határán van.”¹⁴ Papi hivatását tekintve természetesen, hogy költői hangjába beleszővődik a keresztény filozófia nyelvezete is.

1950-től kezdve több ehhez hasonló, bölcséleti indíttatású poémát írt, amelyekben nemzete irodalmának romantikus és újromantikus hagyományait követte. Önéletrajzi ihletésű *Kamieniołom* (1957) – vagyis *Kőfejtő* – című költői ciklusában a munka folyamatát vizsgálja. E processzust Wojtyła szerint az embernek a természethez fűződő, materiális értékeket teremtő kapcsolata, illetve – még inkább – a munkának a személyiségre és az emberek közötti kötelékekre gyakorolt hatása határozza meg – írja Dybciak.¹⁵ Ez a nézet olvasható ki *A cirenei profiljai* című versciklusából, amely a Krisztus keresztjének vitelére kényszerített Simon evangéliumi történetén alapul, de a jelenről is fontos mondanivalója van. II. részének *Az autógyári munkás* címet viselő darabja így szól: „A kezeim közül kikerült elegáns modellek – már messzi utcákon robognak... / Én mégsem száguldok velük ismeretlen autósztrádákon át, / nem irányítom forgalmukat – ez a rendőrök dolga. / Mostantól fogva már a gépkocsik beszélnek, ők vették át tőlem a szót. / Tárva lelkem. Oly jó volna megérteni, / ki harcol velem együtt, kiért élek? Íme, a szónál is erősebb gondolatok. / Nincs válasz. Ne faggass így, ekkora hanggal. / Te csak térj vissza,

9 DYBCIÁK, Krzysztof: *Afterword. Posłowie* = WOJTYŁA, Karol: *Poezje. Poems*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1998, 283.

10 BALÁSSY László: *Versék = A bennem növekvő ige. Karol Wojtyła (II. János Pál pápa) válogatott írásai*, válogatta: BALÁSSY László, Zrínyi, Budapest, 1990, 7.

11 WOJTYŁÁT idézi BALÁSSY László: *uo*.

12 *Uo*.

13 <https://wiadomosci.onet.pl/tworzosc-literacka-papieza-jana-pawla-ii/b4xrj>

14 DYBCIÁK: *i. m.*, 295–296.

15 DYBCIÁK: *i. m.*, 289.

mint mindennap, reggel hatkor. / Honnan tudod, hogy a világ mérlegén mennyit ér az ember?”

1956 után a költő érdeklődésének középpontjába a társadalomban élő egyén, az emberek közötti kapcsolatok lényegéről és típusairól szóló gondolkodás került, a szakrális idő mellett pedig a történelmi idő is foglalkoztatni kezdte. Jó példa erre a *Húsvét vigíliája 1966* egyik részlete: „Ezen az éjszakán, sírodnál virrasztva, még inkább egyházad vagyunk – / ez a küzdelem éjszakája, a kétségbeesés és a remény harca bennünk: / megfizet ez a harc a történelem valamennyi csatájáért, / mindez a mélybe merül / (mindez – vajon elveszti értelmét? vagy éppen most nyeri el?). / Ezen az Éjszakán a föld visszatér kezdetéhez. / Ezer év óta ugyanaz az Éj: amikor a Te sírodnál virrasztunk.” *Szanizló* című poémája közvetlenül pápává választása előtt keletkezett. A XI. századi krakkói püspököt uralkodói önkény ítélte halálra. A feudális anarchia által feldarabolt Lengyelország újraegyesítésének szimbóluma, hazája védőszentje lett.

Utolsó, családi neve alatt, egyszerre hat nyelven kiadott költői alkotása a *Római triptichon*. Szépirodalmi munkásságának szintézise ez a mű, amelyben vallási nézőpontból és saját tapasztalataiból kiindulva elmélkedik a természet szépségeiről, Michelangelo remeklésére, a Sixtusi kápolna mennyezetfreskójára hivatkozva a művészet nagyszerűségéről, valamint – bibliai történet nyomán – az igazság és a hit kereséséről. (A *Római triptichon* 2014-ben vált szélesebb körben ismertté a magyar közönség számára, amikor – a szöveg drámaiságát felismerő Elzbieta Modzelewska rendezésében – műsorára tűzte a veszprémi színház.)

*

Wojtyła nemcsak kiváló költő, hanem jeles drámaíró is volt. Két ifjúkori darabja hazája 1939. szeptemberi tragédiájának átélése nyomán keletkezett – így mindkettőben erős hangsúlyt kap a nemzeti eszme. Hősük bibliai alak. A háború utáni években készült *A Mi Urunk testvére*, amely Adam Chmielowski (1845–1916) életéről szól. Albert testvér ifjúkorában részt vett az 1863-ban kirobbant oroszellenes nemzeti felkelésben, amelyben elvesztette a fél lábát. Párizsi emigrációja időszakában kezdett el festeni, és hazatérése után sikereket aratott műveivel. Pályatársai nagyra értékelték, többen közülük mesterüknek tekintették. Ma a lengyel impresszionizmus előfutáraként tartják számon. Írt esztétikai és filozófiai témájú tanulmányokat, hogy eljusson a művészi szép fel-

ismerésének forrásához, Istenhez. Az *Ecce homo* festése közben kereste élete értelmét. Sikerei csúcsán lemondott a művészetéről, hogy szociális munkába kezdjen. Jezsuita novícius lett, megbetegedett, majd felgyógyulása után belépett a ferencesek koldulórendjébe. A társadalom peremére szorult emberek, munkanélküliek, hajléktalanok szolgálatának szentelte életét. Gondozóközpontokat létesített gyógyíthatatlan betegek, rokkantak, kallódó fiatalok és elhagyott gyerekek számára. A dráma III. felvonása tizenegynéhány évvel később játszódik, és a városban kitört zavargások bemutatásával zárul.

„A mű együtt foglalja magában az életrajzi események egy-egy lényeges mozzanatát és az Isten hívását meghalló festőművész vívódásait önmagával, *egy szent fejlődésének külső, de még inkább belső történetét*”¹⁶ – olvasható a magyar fordítás előtti ismertetőben, majd arra történik utalás, hogy a szerző milyen bátran vetette fel a saját korát is jellemző szociális problémákat. Szerkesztési módja sajátos: a jelen és a múlt idősíkjait vetíti egymásra, a hangsúlyt a gondolatiságra helyezve. Érdekesség, hogy krakkói színházi bemutatójára már a Szolidaritás szervezet megerősödése idején, 1980. december 13-án került sor, a bíborosnak és az állampárt központi bizottsági tagjainak jelenlétében – jegyezte meg a háború utáni kultúrát dokumentáló krónikájában Marta Fik.¹⁷ A pártvezérek – éppen egy esztendővel később – támogatták az ellenzéki tömegszervezet betiltását, a rendkívüli állapot bevezetését. Ugyanez a szerző írt kritikát a premierről, megállapítva, hogy Wojtyła – a romantikus hagyományt továbbvivő-megújító Cyprian Kamil Norwid és a már XX. századi drámaíró, Stanisław Wyspiański nyomán – az eszmék és szavak színházának folytatója lett. A műből a külföldön többször kitüntetett Krzysztof Zanussi készített filmet 1996-ban, amelyet 1997-ben hazánkban is vetítettek.

Wojtyła színpadi műveiben szó sincs a vakbuzgóság, a vallási türelmetlenség kifejeződéséről. Sokszor játszott drámája, *Az aranyműves boltja* (1960) saját lelkesíti és tanári tapasztalataiból született. Témája a házastársi szeretet és szerelem. Alcíméből kiolvasható mondanójának lényege: *Elmélkedés a házasság szentségéről, olykor drámai fordulatokkal*. A három

¹⁶ BALÁSSY László: *Istenünk testvére* = i. m., 99.

¹⁷ FIK, Marta: *Kultura polska po Jalcie. Kronika lat 1944–1981*, Polonia, London, 1989, 690.

felvonásos, három idősíkon játszódó alkotás egymásba fonódó monológokon keresztül mutatja be három pár történetét. Az emberi kapcsolatok sokféleségéről és azok változásairól, a választás lehetőségeiről, az egymáshoz tartozás és a szeretet fontosságáról szól. Formáját tekintve Wojtyła műve ugyanúgy az újdonság erejével hatott, mint Samuel Beckett vagy Harold Pinter darabjai. A történet azzal kezdődik, hogy egyetemisták jegygyűrűt vásárolnak. Az első pár közös élete sikeres, boldog, a másodiké nem, de gyerekeik igazán egymásra találhatnak. Az első emberpár férfi tagja így emlékszik vissza közös életük kezdetére, az aranyműves szavaira: „Ezeknek az aranygyűrűknek a súlyát / mondta – nem a fém adja meg, / hanem az ember fajsúlya, / külön-külön mindegyikötöké / és a kettőtöké együtt.”¹⁸

A műből az Európa közép-keleti régiójában sorsdöntő 1989-es évben több nyugati ország koproduk-

ciójában film készült. Olyan színészek játszottak benne, mint Burt Lancaster és a nálunk is ismert lengyel Daniel Olbrychski. Itthon Soós Péternek köszönhetően tévéjáték formájában dolgozták fel (1995), majd Cseke Péter rendezésében a kecskeméti színház mutatta be székhelyén és Budapesten (2011).

Szépirodalmi alkotásait katolikus, illetve – tegyük mi hozzá – az idő múlásával általános keresztény világnézete teszi értékessé, ám ez – Balássy László szerint – „korántsem jelenti a mondanivaló leszűkítését. Ezekből a művekből hiányzik a teológiai érvelés. Wojtyła mint költő és drámaíró elsősorban alkot, és nem prédikál. Nem akar téríteni, senkit nem kíván a maga hitére kényszeríteni. Amit elmond, azt az irodalom sajátos eszközeivel fogalmazza meg.”¹⁹

(Folytatjuk)

18 WOJTYŁA, Karol: *Az aranyműves boltja = A bennem növekvő ige*, i. m., 64.

19 *A bennem növekvő ige*, i. m. (BALÁSSY László szövege a könyv belső borítóján)

Nagy László sírja (bronz)